

Ilustrări ale categoriei *evidențialității* în limba română contemporană

1. Evidențialitate – delimitări conceptuale și definiționale

Teoria evidențialității reprezintă o arie lingvistică puțin investigată pe teritoriul lingvisticii românești și puțin studiată în general. La începutul lor, studiile privind evidențialitatea au vizat limbi cu o arie restrânsă de circulație (limbi amerindiene) care indică prin mijloace gramaticale (afixe verbale) *sursa informației* transmise de un enunț. Astfel, percepția, citarea (raportarea spuselor cuiva) sau inferența devin cele trei mijloace fundamentale de cunoaștere care se pot exprima printr-o serie de mărci gramaticale specifice. Preluând un exemplu din limba takelma (Sapir, 1912: 158):

mená yap'a t'omök'wa
bear man kill (REALIS)-3 human obj
"the bear killed the man

mená yap'a dōm-k'wa-k''
bear man kill (IRREALIS)-3human obj-NFERENTIAL
"It seems that the bear killed the man/The bear must have, evidently
has killed the man"

se observă prezența afixului verbal responsabil pentru prezentarea acțiunii ca rezultat al unui proces inferențial, aceasta fiind exprimată printr-o formă verbală de tip irrealis.

Termenul *evidențialitate*, calc lingvistic după *evidentiality* (*evidence*) vizează studiul mijloacelor de justificare pe care un enunțător le aduce în enunțul său pentru a specifica modul în care i-au parvenit informațiile în cauză.

Noțional, conceptul de evidențialitate nu este ferit de controverse. Pe de o parte preluarea modului de denumire a conceptului în limba franceză este contestată de unii lingviști care atrag atenția asupra contrasensului pe care *évidentialité* îl introduce:

"[conceptul *évidentialité*] face să se creadă că această categorie este fondată pe noțiunea de evidență" denotând ceea ce se impune cu o asemenea forță spiritului că nu mai avem nevoie de nicio dovadă pentru a-i recunoaște [...] realitatea (Grand Robert, 1985); "or, mediativul introduce contrariul evidenței" (Guentchéva, 1994: 9)

Termenul corelativ propus este *mediere*, introdus inițial de Lazard (1956) și preluat de Z. Guentchéva (1996), dar care se dovedește a fi un

corespondent parțial al noțiunii *evidențialitate*, care suportă, la rândul său diverse interpretări (cf. *Infra*).

Unii lingviști definesc evidențialitatea ca identificarea lingvistică a sursei informației, fiind uneori menționată și natura mărcilor (gramaticale sau gramaticale și lexicale) implicate în proces:

mărcile evidențiale sunt mărcile care indică sursa informației (Chafe & Nichols, 1986: 2),

sau

mijloace morfologice, lexicale și de alt tip de care locutorul dispune pentru a semnaliza modul în care a aflat ceea ce a enunțat (Dendale & Tasmowski, 1994: 3)

iar

evidențialitatea este o categorie lingvistică al cărei sens prim este specificarea sursei informației (Aikhenvald, 2004: 3)

Definițiile pot face referire la modul de acces la aceste informații - sursă vizuală, citare / raportare, inferență:

Evidențialitatea desemnează procedeele formale care servesc la exprimarea distincției gramaticale între constatare, experiență sau dovadă (evidență) directă, considerată ca ne-marcată, și constatarea, experiența sau dovada indirectă fondată pe spuse relatate sau pe o inferență. (Willett in Guentchéva, 2004: 14)

Evidențialitatea este deseori asimilată domeniului modalității epistemice, fiind incluse în definiția noțiunii aprecieri cu privire la atitudinea enunțătorului în termeni de angajament față de conținutul transmis și de calificare a conținutului drept mai mult sau mai puțin sigur/ fiabil. Mărcile evidențiale reprezintă:

mărci epistemice care indică atitudinea enunțătorului față de enunț (Willett in Guentchéva, 2004: 13),

mărci epistemice care exprimă natura cunoștințelor enunțătorului (Palmer in Guentchéva, 2004: 13)

sau

semnalează tipul de indicii de care se dispune cu privire la fiabilitatea informației (Hoff in Dendale & Tasmowski, 1994: 4).

Suprapunerea domeniului evidențialității celui al modalității epistemice este evidentă în aceste extrase, asimilare contestată de o serie de lingviști (Aikhenvald, Haan) care explică astfel confuzia: cele două domenii vizează aceeași problematică - studiul mijloacelor de justificare aduse într-un enunț (evidence), dar scopul este diferit.

Modalitatea epistemică evaluează evidența și pe baza acestei evaluări acordă un grad de certitudine enunțului vorbitorului care poate fi mare, diminuat sau redus. Un modal epistemic va fi folosit pentru a reflecta acest grad de certitudine. Un evidențial afirmă că există evidență pentru enunțul vorbitorului, refuză să interpreteze evidența în vreun fel (Haan 1999). Evidențialitatea corespunde “modului în care informația a fost obținută, fără a fi legată în mod necesar de gradul de siguranță al vorbitorului cu privire la aserțiunea sa sau dacă este adevărată sau nu” (Aikhenvald, 2004: 3).

Aceste poziții diferite au generat două abordări ale fenomenului evidențialității: într-o concepție restrânsă, evidențialitatea reprezintă strict studiul categoriei gramaticale care exprimă sursa informației dintr-un enunț. Într-o viziune lărgită, evidențialitatea studiază sursa informației dintr-un enunț responsabilă pentru sugerarea unei atitudini propoziționale a enunțătorului față de enunț. Evidențialitatea în sens ‘restrâns’ se referă la marcarea sursei cunoștințelor. Evidențialitatea în ‘sens larg’ înseamnă marcarea atitudinii vorbitorului față de cunoașterea realității (Chafe in Aikhenvald, 2004: 5). În concepție lărgită, evidențialitatea înglobează noțiunea de modalitate ca exprimare a atitudinii epistemice a locutorului. În concepție restrânsă, evidențialitatea este complementul epistemic al modalității (Dendale & Tasmowski, 1994: 4).

Confuzia noțională provine din faptul că este tratată ca universală proprietatea unor limbi de a se servi de aceleași resurse lingvistice în exprimarea evidențialității și a gradului de siguranță și nesiguranță a vorbitorului în raport cu conținutul transmis. Din moment ce în aceste limbi categoria evidențialității nu este gramaticalizată nedisponând de mărci evidențiale specifice, este dificilă operarea cu distincția *evidențialitate* vs. *modalitate epistemică*, ceea ce constituie în fapt principala dificultate în studiul evidențialității în aceste limbi.

Revenind la opoziția *evidențialitate/mediere*, aceasta din urmă este definită ca un fenomen pe care începem să îl repertoriem în multe limbi neînrudite și care este denumit printr-o serie de termeni concurenți precum “testimonial / non testimonial, distantiv, prezumtiv, inferențial...” și recent “evidențial” (calc după *evidential*) sau “modalitate epistemică, mod epistemic, modalitate cognitivă, evidențialitate (Guentchéva, 2004: 11).

Constituind o categorie semantică distinctă, medierea reprezintă un act complex de enunțare care constă în a prezenta fapte a căror cunoaștere nu corespunde unei constatări sau unei experiențe a enunțătorului, ci un raport mediat pe care enunțătorul îl instituie între el și conținutul propozițional al enunțării sale, acesta din urmă putând fi atribuit unui terț nespecificat, unei citări, unui raționament care pleacă de la indicii care vin

în general din percepție, sau din fapte care implică o constatare neașteptată (Guentchéva, 2004: 25).

Reiese astfel că noțiunea mediere exclude ideea percepției directe ca sursă de cunoaștere a conținutului unui enunț. În plus, medierea nu se referă la specificarea sursei informației sau, dacă aceasta este specificată, este doar pentru a semnală o atitudine propozițională a enunțatorului și se suprapune mai curând concepției largite asupra evidențialității. Folosind forme mediativă, locutorul nu face doar să enunțe pur și simplu mesajul său, ci îl prezintă mediat, prin prisma modului în care a luat cunoștință de acesta și în raport cu care afișează o anumită distanță. Distincția între aceste concepte, deși netă, este doar tehnică, nefiind operațională în limbile în care evidențialitatea nu beneficiază de mărci specifice.

2. Mărci ale evidențialității în limba română

În limba română categoria evidențialității nu este marcată în morfologia verbului românesc, aceasta fiind exprimată prin intermediul unor forme care pot fi, după părerea noastră, validate contextual ca *indicatori* ai evidențialității. Fenomenul lingvistic este repertoriat de lingvistul Rodica Zafiu în Gramatica Academiei (2005: 686–689) ca subdomeniu al modalității epistemice, responsabil pentru specificarea sursei informației. Deși îl distinge de evaluarea cognitivă, cele două arii se suprapun la nivelul mărcilor de care se servesc, astfel încât semnalarea sursei informaționale machează implicit și atitudinea propozițională a enunțatorului.

Cele trei surse de cunoaștere aferente evidențialității – percepția, citarea (raportarea spuselor cuiva) – inferența beneficiază de indicatori lexicali și gramaticali, în acest ultim caz valorile fiind înscrise în unele forme verbale specifice cu precădere stilului oral.

2.1. Percepția

În acest caz locutorul semnalează faptul că a experimentat în mod direct acțiunea / starea descrisă de conținutul propozițional. La nivelul asumării propoziționale, aceste enunțuri exprimă un grad ridicat de certitudine. În ceea ce privește mărcile implicate, acestea sunt în mare măsură de natură lexicală. Alături de verbe precum *a vedea, a simți, a auzi, etc.* care lexicalizează formele percepției, există o altă serie de verbe, adjective și adverbe (*a părea, parcă, în aparență, vizibil, vădit, evident, după x*) care, corelate ideii de percepție vizuală, pot funcționa ca indicatori ai cunoașterii perceptivă a unei stări / unui fapt.

Văd că ești în formă.

Parcă e mai bine.

Aparent s-a rezolvat totul.

Era *vizibil* afectat de poveste.

După mers era evident că încă nu se refăcuse după accident.

Funcționând ca un semnal pentru a atrage atenția interlocutorului asupra unei realități, situații etc., expresiile prezentative de tipul *iată, uite, ia te uită!* implicitează aceeași idee de cunoaștere perceptivă directă, putând să conoteze contextual și valori expresive de tip indignare, mirare etc.

*Uite ce frumos e afară.
Iată de ce scuză s-a folosit!*

Nu în ultimul rând, elemente deictice precum *acum, aici* alături de verbe de percepție, denotă cunoașterea sau experimentarea directă a unei situații circumscrise unui spațiu sau moment, prezentată ca sursă a conținutului transmis de enunț:

*Aici mă simt în largul meu!
Acum văd că nu a exagerat deloc când vorbea despre frumusețea acestui loc!*

2.2. Inferența

Enunțatorul semnalează că informația comunicată este rezultatul unui raționament care pornește de la anumite premise, cel mai adesea explicitate. La nivel lexical, verbe care denotă procese cognitive (*a se gândi, a deduce, a înțelege, a presupune* etc.) și verbe modale (*a trebui + că; a se putea*) pot interveni în exprimarea acestui tip de sursă a cunoașterii.

*Trebuie că a ajuns deja.
Se poate să fie acasă, i-am văzut mașina în parcare.
Presupun (Deduc, Înțeleg, Îmi dau seama) că este plecat, din moment ce mașina nu este în parcare.*

Adverbele modale *pesemne, poate, probabil* specializate în exprimarea incertitudinii, pot, în anumite contexte, valida o interpretare evidențială de tip inferențial.

Era vinovat pesemne, dacă a evitat să se arate.

La nivel gramatical, modurile prezumtiv și conjunctiv conotează ideea de deducție logică în contexte în care premisele sunt de asemenea explicit exprimate:

*V-o fi sete după atât efort.
O fi fost refuzată de o fi așa de tristă.
Să mă fi așteptând la ora asta? I-am văzut mașina în parcare.
Să fi trecut vreo zece ani de atunci. Era prin 1997...*

Verbul *a părea*, în uzaj impersonal construit cu un dativ, poate primi interpretare inferențială: deși structura trimite la o evaluare subiectivă a unei situații, menționarea datelor care conduc la evaluarea în cauză servește la validarea raționamentului locutorului:

Date fiind rezultatele analizelor, situația firmei este, *mi se pare*, dintre cele mai grave.

2.3. Citarea (raportarea spuselor altcuiva)

Informația vehiculată de un enunț poate fi semnalată ca fiind preluată de la un enunțator distinct. Printre mărcile gramaticale implicate în citare, menționăm modul condițional și modul prezumtiv. Condiționalul poate apărea singur în enunț sau susținut de verbe de declarație. Când nu apar verbe de declarație, condiționalul concentrează atât funcția de raportare cât și nuanța de incertitudine și implicit de neasumare enunțiativă a informației transmise.

Avocații *susțin* că ar fi nevinovat.

Președintele *ar fi plecat* de la Palat acum două ore.

Prezumtivul folosit în structuri adversative servește la punerea în opoziție a două puncte de vedere, enunțatorul marcându-și dezacordul față de cel raportat prin intermediul prezumtivului:

O fi el director, dar nu știe să se impună.

Printre procedeele lexicale, verbele de declarație funcționează ca mărci consacrate ale citării. Acestea pot fi neutre cu privire la atitudinea enunțătorului vizavi de enunț (*a susține, a menționa, a prinde de veste etc.*), în timp ce altele precum *a pretinde, a-și imagina etc.* marchează explicit distanța enunțătorului față de enunț.

Pretinde că a susținut echipa de-a lungul întregii perioade.

Expresii de tipul *conform lui X, după X, vorba lui X, după părerea lui X*, precum și construcțiile impersonale generice precum *se zice că..., din câte se știe..., vorba ceea...* servesc ca introductori al punctul de vedere vehiculat de enunț.

După părerea lui, situația de față se datorează unui prost management.

Se zice că vorba dulce mult aduce.

Vorba ceea, vorba dulce, mult aduce.

În registrul oral, *cică* sau *cum că* funcționează ca marcatori ai citării, aceștia prefixând conținutul preluat.

Cică s-ar fi instalat deja în capitală.

Adverbele și locuțiunile adverbiale *chipurile, vezi (dragă) Doamne!, cum că* pot fi considerați mărci ale relatării, însă mai puțin responsabile pentru introducerea unui punct de vedere, ci implicate mai curând în marcarea distanței pe care locutorul o ia în raport cu punctul de vedere transmis:

Era - *vezi (dragă) Doamne!* - obosit de călătorie!

Concluzie

Studiul evidențialității se relevă a fi un demers complex datorat deopotrivă unor suprapuneri terminologice și conceptuale, dar și absenței unor mărci specifice în majoritatea limbilor. Desemnând un repertoriu de mărci care codează diverse tipuri de justificări pentru a semnala modul în care informația i-a provenit enunțatorului, studiul evidențialelor în comunicare are implicații directe asupra gradului de asumare a enunțului de către enunțator. În limba română nu exista mărci evidențiale specifice, ci indicatori de natură lexicală și gramaticală care nu au nici folosire uniformă, nici o utilizare sistematică. Fiind contextual responsabili pentru marcarea percepției directe, a relatării și a inferenței ca surse ale cunoașterii unei informații, analiza indicatorilor evidențiali din limba română subliniază faptul că studiul contrastiv al categoriei evidențialității este realizabil doar în condițiile abordării unui criteriu semantic de analiză pentru a putea identifica modul de realizare lingvistică a diferitelor subcategorii constitutive noțiunii de evidențialitate.

NOTĂ: Cercetarea beneficiază de susținerea financiară oferită de Ministerul Educației, Cercetării și Tineretului în cadrul programului PNII, Proiect ID 1209/2007.

BIBLIOGRAFIE

- Aikhenvald, Alexandra (2004). *Evidentiality*. Oxford: Oxford University Press.
- Boas, Franz (1947). Kwakiutl Grammar with a glossary of suffixes. In *Transactions of the American Philosophical Society*: 37/3.
- Chafe, Wallace & Johanna Nichols (eds) (1986). *Evidentiality: The Linguistic Coding of Epistemology*. Norwood, New Jersey: Ablex.
- Delamotte-Legrand, Régine (dir.) (2004). *Les médiations langagières: Des faits de langue aux discours* vol.1. Rouen: DYALANG, CNRS: PUR.
- Delamotte-Legrand, Régine (dir.) (2004). *Les médiations langagières: Des discours aux acteurs sociaux* vol.2. Rouen: DYALANG, CNRS: PUR.
- Dendale, Patrick (1993). Le Conditionnel de L'information Incertaine: Marqueur Modal Ou Marqueur Évidentiel?. In Hilty Gerold (ed.). *Actes du XXe Congrès de Linguistique et Philologie Romanes*: 165-176. Tübingen: Francke.
- Dendale, Patrick & Liliane Tasmowski (éds) (1994). Présentation. L'évidentialité ou le marquage des sources du savoir. *Langue Française* n° 102: 3-7.
- Dendale, Patrick & Liliane Tasmowski (eds) (2001). *Journal of Pragmatics*: 33,3.
- Guentchéva, Zlatka (1990). L'énonciation médiatisée en bulgare. In *Revue des Études Slaves* vol. 62, n°1-2: 179-196.
- Guentchéva, Zlatka. (1994). Manifestations de la catégorie du médiatif dans les temps du français. In *Langue Française* n°102: 8-23.
- Guentchéva, Zlatka (1996). *L'Énonciation Médiatisée*. Louvain-Paris: Peeters.
- Guentchéva, Zlatka (2004). La notion de médiation dans la diversité des langues. In Delamotte-Legrand, Régine (dir.) *Les médiations langagières: Des faits de langue aux discours* vol.1: 11-33. Rouen: DYALANG, CNRS: PUR.
- Haan de, Ferdinand (1999). Evidentiality and epistemic modality: Setting boundaries. In *Southwest Journal of Linguistics*, 18: 83-101. (www.u.arizona.edu/~fdehaan/papers/SWJL99.pdf)

- Johanson, Lars & Bo Utas (eds) (2000). *Evidentials: Turkic, Iranian and Neighbouring Languages*. Berlin: Mouton de Gruyter (Empirical Approaches to Language Typology 24).
- Lazard, Gilbert (1956). Caractères distinctifs de la langue tadjik. *Bulletin de la Société de linguistique de Paris* n° 52/1: 117-186.
- Myong Soon, Kim (2004). Une description des marqueurs évidentiels *on dit que* et *on dirait que* [*]. In *Travaux de linguistique*: 41-52. no. 48/1. De Boeck Université.
- Montaut, Annie (2006). Mirative Meaning as Extensions of Aorist in Hindi/Urdu. In R. Singh (ed.). *The Yearbook of South Asian Languages and linguistics*: 49-70. (<http://ceias.ehess.fr/docannexe.php?id=560>)
- Rosier, Laurence (2004). Désignation, approximation et médiation du sens. In Delamotte-Legrand, Régine (dir.) *Les médiations langagières: Des faits de langue aux discours* vol.1: 239-248. Rouen: DYALANG, CNRS: PUR.
- Sapir, Edward (1912). *Le langage*. Paris: Payot.
- ***(2005). *Gramatica limbii române II. Enunțul*. București: Editura Academiei Române.

Rezumat

Studiul evidențialității, arie lingvistică colaterală polifoniei, cu multiple și complexe valențe modale, corespunde într-o accepțiune largă analizei sursei informației transmise de un enunț, cu implicații asupra atitudinii asumate de vorbitor cu privire la credibilitatea conținutului comunicat. Fenomenul lingvistic în cauză cunoaște delimitări conceptuale și aplicații pe limbi al căror sistem gramaticalizează categoria specificării sursei informaționale (engl. evidence) precum limba bulgară (Z. Guentchéva 1990, 1996), limba turcă (Lars Johanson & Bo Utas (eds) 2000, Z. Guentchéva (éd.) 1996), limbile amerindiene (Chafe W. and Nichols J. (eds), 1986) etc. În limba română, asemenea majorității limbilor europene, evidențialele constituie o clasă eterogenă și instabilă, putându-se vorbi mai curând de strategii de evidențialitate (A. Aikhenvald, 2004), respectiv forme și categorii care dobândesc sensuri secundare ce se referă la specificarea sursei informației transmise de un enunț. În acest context, studiul de față propune inventarierea și analiza mărcilor evidențiale de natură diversă din limba română contemporană, ca primă etapă în încercarea de a sistematiza, defini și descrie categoria (semantică) a evidențialității în această limbă.